

Förord

Mats Deland, Paul Fuehrer & Fredrik Hertzberg

SAMMANDRAG: Det här specialnumret av tidskriften *Arkiv* utgör den andra volymen i en serie, *Det vita fältet*, som samlar svensk och internationell forskning om högerextremism. De senaste åren har präglats av nazistiska och islamofobiska terrordåd i Norge, Sverige, Tyskland och Italien, samtidigt som stöveltrampet och hatet åter gör sig gällande mot romer och judar i Ungern och på Balkan och näthatet exploderat i tidningarnas kommentarsfält. Men den högerextrema offensiven bromsas av antirasistisk mobilisering, interna konflikter och havererade alliansförsök. Denna volym för samman ny forskning om Sverigedemokraterna och högerextremism på internet, med bidrag från Emma Arneback, Carl Dahlström och Peter Esaiasson, Anders Hellström, Ov Cristian Norocel och Ralf Wiederer, och innehåller även dokument som Mattias Gardells vittnesmål vid rättegången mot Anders Behring Breivik och den legendariske tyske professorn Wolfgang Benz avskedsföreläsning och argumentation för tvärvetenskaplig fördomsforskning.

NYCKELORD: högerextremism; Sverigedemokraterna; islamofobi; antisemitism; internet.

PUBLICERINGSHISTORIK: Originalpublicering.

MATS DELAND är docent och forskare vid Hugo Valentin-centrum, Uppsala universitet.

PAUL FUEHRER är lektor vid sociologiska institutionen, Uppsala universitet.

FREDRIK HERTZBERG är lektor vid pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.

FÖRSLAG PÅ KÄLLANGIVELSE:

Deland, Mats, Paul Fuehrer & Fredrik Hertzberg (2013) "Förord", i *Det vita fältet II. Samtida forskning om högerextremism*, specialnummer av *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys*, nr 2, s. 7–14.

DOI: <http://dx.doi.org/10.13068/2000-6217.2.F>

© Författarna/Arkiv förlag & tidskrift 2013 (publicerad 16 september 2013)

Artikeln distribueras enligt en upphovsrättslicens från Creative Commons: Erkännande-Ickekommersiell-IngaBearbetningar 3.0 Unported, som medger fri icke-kommersiell användning och spridning i oförändrat skick så länge källan anges.

Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys är en sakkunniggranskad vetenskaplig tidskrift för samhällsvetenskap och historia. Samtliga artiklar publiceras fritt tillgängliga på:

www.tidskriftenarkiv.se
(beständig länk, DOI: <http://dx.doi.org/10.13068/2000-6217>)

Den här artikeln finns tillgänglig i följande format:

PDF & HTML: via beständig länk, DOI: <http://dx.doi.org/10.13068/2000-6217.2.F>

EPUB: ingår i e-boksutgåva av numret, ISBN: 978 91 7924 254 1

TRYCK: ingår i bokutgåva av numret, ISBN: 978 91 7924 255 8

Grafisk utformning och sidnumrering är identisk i pdf och tryck.

Samtliga artiklar i nr 2 (2013), *Det vita fältet II. Samtida forskning om högerextremism*,
nås via beständig länk, DOI: <http://dx.doi.org/10.13068/2000-6217.2>

REDAKTION FÖR NUMRET: Mats Deland, Paul Fuehrer och Fredrik Hertzberg

Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys

ISSN: 2000-6217 (för elektronisk resurs)

ISSN: 2000-6225 (för tryckta nummer)

ges ut av

Stiftelsen Arkiv för främjande och spridning
av samhällsvetenskaplig och historisk forskning

genom

Arkiv förlag & tidskrift

Box 1559

SE-221 01 Lund

BESÖK: L Gråbrödersg 3 c, ipg

TEL: 046-13 39 20

ARKIV FÖRLAG: arkiv@arkiv.nu · www.arkiv.nu

TIDSKRIFTEN ARKIV: red@tidskriftenarkiv.se · www.tidskriftenarkiv.se

ANSVARIG UTGIVARE & CHEFREDAKTÖR: Sven Hort

ADMINISTRATIV REDAKTÖR: David Lindberg

REDAKTÖRER: Paavo Bergman, Lisa Kings, Zhanna Kravchenko

Förord

Det här numret av tidskriften *Arkiv* härstammar ur ett årsboksprojekt. Den första volymen publicerades i Opuscula-serien, som ges ut av historiska institutionen vid Uppsala universitet, i maj 2010. Den heter *Det vita fältet. Samtida forskning om högerextremism*. Vi kallade den så eftersom vi tyckte, och fortfarande tycker, att det finns alldeles för lite forskning om den organiserade rasismen i Sverige. Det här specialnumret utgör den andra volymen, vi har ännu inte riktigt kunnat uppfylla ambitionen om en regelbundet utkommande årsbok.

Högerextremismen är, i dubbel mening, ett vitt fält. Det finns en hel del svensk forskning som är bra, även i internationell jämförelse, vi tänker då på statsvetenskaplig valforskning om Sverigedemokraterna (t.ex. Rydgren 2010; Dahlström & Esaiasson i detta nummer; Demker 2012). Men framför allt de radikalare grupperna är, sedan slutet av 1990-talet, nästan outforskade inom det akademiska fältet (till skillnad från det journalistiska). Det är en allvarlig brist, som forskarsamhället inte verkar kunna hantera på egen hand, och vi har därför på ideell basis försökt bidra genom att erbjuda en möjlighet att publicera ny forskning, både svensk och översatt.

Den period som förflutit sedan vår första volym har varit dramatisk. Vi har sett högerextremismen flamma upp som en ny (eller rättare: nygammal) form av terrorism, och vi har sett rasismen på internet få just den betydelse som vi, tyckte vi då, lätt dystopiskt förutspådde. Mathias Wåg skildrade där (2010) hur den ”identitära” grupperingen Nordiska förbundet byggde upp ett litet imperium av nätsidor med olika funktioner – Nordisk.nu, Motpol.nu, Metapedia och så vidare – som samlade och drillade en hel generation av högerextrema nätkrigare. Sedan dess har

nya nätsidor, som Avpixlat och Fria tider, ofta med stark anknytning till Sverigedemokraterna, samt organiserade kampanjer i dagstidningarnas kommentarsfält hjälpt till att förskjuta diskussionsklimatet i en riktning som föranlett krav på lagändringar (Bjurwald 2013). Över hela Europa har högerpopulismen, eller den radikala (parlamentariska) högern, etablerats som en ”patologisk normalitet”, det vill säga ett politiskt tillstånd där den parlamentariska representationen av i grunden antidemokratiska högerextrema politiska partier ses som normalt (Scheuch & Klingemann 1967, s. 15). Högerpopulismen har dessutom utvecklat lokala varianter med inslag av i olika mån antimuslimskt, antisemitiskt, antiromskt och homofobiskt hat. Från Rumänien i öst till Storbritannien i väst bildas samtidigt uniformerade grupper av slagskämpar som understödjer den hatpropaganda som i dag i första hand sprids i digital form. Gränserna mellan den högerpopulism som försökte upprätta ett demokratiskt oantastligt ansikte, och den våldsamma rasismen, eller om man så vill, fascismen, är på väg att luckras upp (Gensing 2012; Staud & Radke 2012, Fuchs & Goetz 2012; Bernhardt 2012).

För den skull ska man inte falla in i alarmism. Det är inte på något vis så att den högerextrema rörelsen utvecklas obehindrat. Tvärtom stöter den hela tiden på bakslag, antingen i form av antirasistiska massmobiliseringar, som de fyra senaste åren i tyska Dresden, eller till följd av strukturella problem hos rörelsen själv. Den antimuslimska variant av högerextremism som varit så framgångsrik i Danmark, Nederländerna och Sverige verkar till exempel i Tyskland ha svårt att etablera en bärkraftig politisk plattform på nationell eller delstatlig nivå. I stället finns än så länge ganska begränsade antimuslimska organisationer verksamma på regional nivå, som Pro NRW i Köln med omland.¹ Brittiska English Defence League samlar sällan mer än en handfull anhängare när den försöker ta sig över kanalen. I Europaparlamentet faller samarbetsförsöken samman över nationella konflikter, ena gången mellan österrikare och italienare, andra gången mellan rumäner och ungrare. I det senaste parlamentsvalet i Nederländerna led en av de mest framgångsrika högerpo-

1. Dessa antimuslimska organisationers etablering och mediala genomslag har delvis skett i symbios med radikala salafister (främst kretsen runt Pierre Vogel), som i fallet med de våldsamma kravallerna i Solingen och Köln i maj 2012.

pulistiska rörelserna ett förkrossande valnederlag. Vi står knappast inför ett nytt trettiotal, men vi lever i en tid där rörelser som har många drag gemensamma med den klassiska fascismen är ett alltmer normaliserat inslag i det politiska livet, och de har utan tvekan ett starkt inflytande på hur vi ser på demokrati och mänskliga rättigheter. Även om högerextremismen oftast förknippas med diktatur, är det i första hand genom demokratins kanaler som den påverkar och, ibland, griper makten. Om vi vill kunna värja oss mot det, måste vi förstå hur det går till.

I förordet till den första volymen tydliggjorde vi ett skäl till att inte betrakta sociala rörelser kategoriserade som ”högerextrema” just som extrema eller avvikelser. Vi pekade där på det förhållandet att de högerextrema rörelsernas och partiernas politiska ontologi eller föreställningsvärld överlappar med den som kommer till uttryck i den politiska mittfåran, med nationen och (det nationella) folket som utgångspunkt för den politiska verksamheten. Deras nationalism är förvisso extrem eller avvikande i det att den är mer offensiv (eller aggressivt defensiv), och motiverar till våld på ett helt annat sätt än vad den gör i andra rörelser eller partier, men det är samma vilja att bevara *ethnos* intakt och enhetligt som sätts i förgrunden, och den enhetsskapande symboliken har ett flertal likheter. I det här grundläggande avseendet är högerextremismen inte extrem.

Även i ett annat avseende finns det vissa likheter mellan det tankegoods som uttrycks hos högerextrema, och det som kommer till uttryck i många andra sammanhang: motviljan och aversionen mot islam, och kanske i synnerhet mot tydliga muslimska trospraktiker i vardagslivet. Som Orlando Mella och Irving Palm (2010; Mella, Palm & Bromark 2011; Mella & Palm 2012) visar i sin årliga rapport *Mångfaldsbarometern*, som kartlägger den svenska befolkningens attityder till etnisk (och religiös) mångfald, är det tydligt att religiös mångfald väcker mer motstånd än mångfald i arbetslivet och bostadsfrågor, och att just vissa muslimska trospraktiker är måltavlor för ogillande. Det generella mönster som Mella och Palm ofta framhåller (t.ex. 2012, s. 3) är många svenskars goda erfarenheter av nära kontakt och samarbete med personer med invandrarbakgrund; aversionen mot företeelser som bruket av burka eller niqab

samt muslimska friskolor utgör därmed en avvikelse från detta mönster. På den här punkten, men inte annars, närmar sig den allmänna och den högerextrema opinionen varandra.

Motviljan eller hatet mot islam har sedan den första volymen av *Det vita fältet* släpptes kommit att bli mer central för såväl den europeiska som den svenska extremhögern. Med Anders Behring Breiviks massmord på Utøya och i Oslo den 22 juli 2011 blev detta plågsamt tydligt; dådet motiverades med hänvisning till att försvara Norge och Europa mot ”islamisering”. Föreställningen om att Europa håller på att islamiseras, och att muslimska migranter utgör en förtrupp i denna annektering, är populär bland högerextrema rörelser. Den kommer till uttryck, kommenteras och utvecklas på en myriad av antimuslimska hemsidor på nätet. I Sverige har det, till skillnad från framför allt i Storbritannien, varit svårt att mobilisera stora grupper av människor i en specifik antimuslimsk enhetsrörelse, men sannolikt har Sverigedemokraterna gynnats av denna tendens.

I denna volym av *Det vita fältet* har vi fått möjlighet att publicera en text av en ledande expert på islamofobi: Mattias Gardell. Gardell, som är professor i jämförande religionsvetenskap i Uppsala, deltog i egenskap av expert vid rättegången mot Anders Behring Breivik, som ägde rum i Oslo under våren 2012. Det är den sakkunnigrapport som Gardell lämnade inför rättegången som vi nu har fått möjlighet att publicera.

Som Gardell betonar utgår även det individuella vansinnesdåd som Breivik genomförde från en sedan länge etablerad struktur, framför allt på internet. Ett metodologiskt mycket intressant sätt att få en överblick över den strukturen presenteras av den tyske forskaren Ralf Wiederer. Sedan 2006 har han kartlagt och jämfört den tyska och den USA-baserade extremhögerens utveckling på internet. Bidraget i detta nummer analyserar hur olika internetsidor länkar till varandra, och data har genererats genom en specialskrivna sökmotor. Wiederers undersökning är ett pionjärbete, som ger en nödvändig utgångspunkt för att förstå den explosiva utvecklingen av digitalt förmedlad rasistisk aktivism under de senaste åren, och vi är övertygade om att metoden kan utvecklas för att även täcka in de nya inslagen av interaktiv aktivism.

Vid sidan av Breiviks dåd är det Sverigedemokraternas intåg i den svenska riksdagen som överskuggat debatten de senaste åren. Flera av

bidragen ger en bakgrund till den djupa förändring av det politiska landskapet som detta fört med sig. Anders Hellströms bidrag tar sin utgångspunkt i den provocativa frågan ”varför älskar vi att hata Sverigedemokraterna?”. Snarare än SD är det dess kritiker som är artikelns studieobjekt. Hellström pekar på vikten av att granska den normalitet eller tänkta politiska mittpunkt utifrån vilken kritiken av Sverigedemokraterna tar form, inte minst vid de tillfällen när kritiken blir stark och entydig. Han fokuserar på den omförhandling av svenska nationella identiteter som har pågått i kölvattnet av SD:s inträde i riksdagen och argumenterar för att vi kan förstå debatten om SD i svensk press som ett uttryck för olika sätt att framhäva Sverige som en särskilt moraliskt god nation – således, som en kamp mellan nationalism och nationalism. Studien baseras dels på SD:s politiska riktlinjer inför valet 2010, dels på den offentliga debatten om partiet, som den förmedlats i den löpande medierapporteringen. Hellström hävdar att vi älskar att hata SD därför att vi på så vis bekräftar vår egen – de goda demokraternas – ”sunda” nationalism, och hans artikel åskådliggör och problematiserar detta förhållande.

Ov Cristian Norocel analyserar i sitt bidrag konstruktionen av maskuliniteter inom svensk högerradikal populism utifrån ett feministiskt perspektiv. I första hand riktar han in sig på att studera Sverigedemokraternas sätt att förstå och tolka den välkända metaforen om ”det svenska folkhemmet”. Analysen riktar in sig på partiledaren Jimmie Åkessons medverkan i partiets tidning *SD-Kuriren*. Med sitt fokus på bruket av metaforer i Åkessons texter utsätter Norocel den genealogiska tanken om ”svenskhet” för en kritisk granskning, och han tydliggör den heteronormativa maskulinitetens position i relation till de sociala kategorierna kön, klass och ”ras”. Norocels undersökning av de maskuliniteter som understöds inom denna politiska diskurs kan ses som ett svar på den vädjan om mer innovativa sätt att utforska högerradikal populism som Diana Mulinari och Anders Neergaard efterfrågade (2010) i ett av bidragen i den första volymen av *Det vita fältet*.

Även Carl Dahlström och Peter Esaiassons bidrag ägnar sig åt det sverigedemokratiska genombrottet – eller snarare, åt de mekanismer som fördröjde det. De intresserar sig särskilt för de etablerade partiernas förhållningssätt. Under nästan tjugo år, från Ny demokratis utträde ur

riksdagen 1994, lyckades de etablerade partierna hålla den främlingsfientliga opinionen utanför riksdagen genom en outtalad överenskommelse om vilka ämnen som skulle prioriteras under valrörelserna. Med gedigen statistisk underbyggnad visar de att det under vissa förutsättningar är fördelaktigare för etablerade partier att välja sakfrågor som missgynnar högerpopulismen. Men det finns undantag, ett tydligt sådant var den folkpartistiska vurmen för språktester 2002.

Hur samhällets institutioner förhåller sig till olika former av rasism är också ett ämne som vi gärna återkommer till. Emma Arnebacks bidrag undersöker hur skolorna under de senaste tjugo åren på olika sätt tagit sig an uppgiften att hantera och bemöta främlingsfientlighet och högerextremism. Arneback studerar hur förhållningssätten har förändrats sedan 1994, med utgångspunkt i en analys av lagar, styrdokument och likabehandlingsplaner för gymnasieskolan. Hon undersöker vidare vilka konsekvenser de olika förhållningssätten kan medföra vad gäller yttrandefrihetens gränser i skolan, och vem eller vad som kategoriseras som främlingsfientlig eller främlingsfientligt. Hennes artikel avslutas med en jämförande analys som tydliggör de konflikter som uppstår när förhållningssätten ställs emot varandra.

Antologins sista bidrag påminner om en stor forskargärning. Wolfgang Benz framställer i sin text, som är en något bearbetad version av hans avskedsföreläsning vid Berlins tekniska universitet år 2010, en kort sammanfattning av den såväl nationellt som internationellt framstående forskning om antisemitism och andra former av högerextremism som under lång tid har bedrivits på Zentrum für Antisemitismusforschung vid TU Berlin. Hans text är dock inte enbart bakåtblickande. Han försöker även artikulera en vision av centrumets forskningsparadigm, vilket främst har utvecklats i studier av antisemitism, det vill säga dess metodologiska och teoretiska verktyg samt insikter om fördomars sociala mekanismer och konsekvenser. Hur, frågar han sig, kan detta användas i framtida undersökningar av specifika fördomar och diskriminering även i andra kulturella, sociala och historiska sammanhang, som till exempel den ökande islamofobin och antiziganismen i Europa.

Benz utförliga försvar av forskningsparadigmets principiella överförbarhet till andra områden än antisemitism måste ses mot bakgrund

av den något speciella diskussion som ägt rum i den tyska antirasistiska rörelsen efter återföreningen 1990. I samband med återföreningen formulerades en skarp kritik av den tyska nationalismen inom delar av den radikala vänstern, en strömning som så småningom kom att bilda den så kallade antityska rörelsen (Antideutsche). Rörelsens negation av den uppblomstrande tyska nationalismen kopplades till en förbehållslös solidaritet med Israel (och i förlängningen även med USA) som centralt teoretiskt och politiskt element. Företrädare för de antityska avvisar dessutom alla vetenskapliga studier av förintelsen som genocid såsom ett försök att relativisera förintelsen. Antisemitism beskrivs följaktligen som väsensskild från andra diskrimineringsformer, exempelvis antiziganism eller islamofobi. När forskare vid Zentrum für Antisemitismusforschung började studera andra typer av diskriminering och fördomar än antisemitism beskrevs detta av den antityska rörelsen som ett svek. Enligt dessa kritiska röster är försöket att tillämpa antisemitismforskningens forskningsparadigm på andra områden i själva verket antisemitiskt.

Benz pekar på det absurda i denna argumentation och skisserar i resten av sin text utvecklingen av en allmän forskning om fördomar och diskriminering som befruktas av det grundliga teoretiska och metodologiska arbete som har utförts inom ramen för antisemitismforskning.

Arbetet med *Det vita fältet II* har som tidigare nämnts utförts på ideell basis, men medel för sättning och produktion har generöst lämnats av Forum för Tysklandsstudier vid Uppsala universitet och av nätverket Transform! och Rosa-Luxemburg-Stiftung.

Följande texter har sakkunniggranskats via redaktionens förmedling med hjälp av för författarna anonyma oberoende, docentkompetenta granskare: Arnebacks, Hellströms och Norocels artiklar. Dahlström och Esaiassons och Wiederers artiklar är översättningar av sakkunniggranskade original.

Redaktionen

Referenser

- Bernhardt, Markus 2012. *Das braune Netz. Naziterror – Hintergründe, Verharmloser, Förderer*. Köln: Papyrossa Verlag.
- Bjurwald, Lisa 2013. *Skrivbordskrigarna. Hur extrema krafter utnyttjar internet*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Demker, Marie 2012. Scandinavian Right-Wing Parties: Diversity more than Convergence?, i Mammone, Andrea, Godin, Emmanuel & Jenkins, Brian (red.) *Mapping the Extreme Right in Contemporary Europe. From Local to Transnational*. London: Routledge.
- Fuchs, Christian & Goetz, John 2012. *Die Zelle. Rechter Terror in Deutschland*. Hamburg: Rowohlt.
- Gensing, Patrick 2012. *Terror von rechts. Die Nazi-Morde und das Versagen der Politik*. Berlin: Rotbuch.
- Mella, Orlando & Palm, Irving 2010. *Mångfaldsbarometern 2010*. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Mella, Orlando & Palm, Irving 2012. *Mångfaldsbarometern 2012*. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Mella, Orlando, Palm, Irving & Bromark, Kristina 2011. *Mångfaldsbarometern 2011*. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Mulinari, Diana & Neergaard, Anders 2010. Sverigedemokraterna och det teoretiska fältet, i Deland, Mats, Hertzberg, Fredrik & Hvitfeldt, Thomas (red.) *Det vita fältet. Samtida forskning om högerextremism*. Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet.
- Rydgren, Jens 2010. Den radikala högerns sociologi, i Deland, Mats, Hertzberg, Fredrik & Hvitfeldt, Thomas (red.) *Det vita fältet. Samtida forskning om högerextremism*. Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet.
- Scheuch, Erwin K. & Klingemann, Hans Dieter 1967. Theorie des Rechtsradikalismus in westlichen Industriegesellschaften. *Hamburger Jahrbuch für Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik* 12.
- Staud, Toralf & Radke, Johannes 2012. *Neue Nazis. Jenseits der NPD: Populisten, Autonome Nationalisten und der Terror von rechts*. Köln: Kiepenheuer & Witsch.
- Wäg, Mathias 2010. Nationell kulturkamp – från vit maktmusik till metapolitik, i Deland, Mats, Hertzberg, Fredrik & Hvitfeldt, Thomas (red.) *Det vita fältet. Samtida forskning om högerextremism*. Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet.

MATS DELAND, FREDRIK HERTZBERG
& THOMAS HVITFELDT (RED.)

Det vita fältet

Samtida forskning om högerextremism

Den första volymen i serien Det vita fältet riktar sökarljuset mot hur högerextrema rörelser använder internet. Dessutom diskuterar ledande forskare som Jens Rydgren, Diana Mulinari, Anders Neergaard och Eva Tiby vilka metoder som bäst lämpar sig för att förstå de utmaningar vi möter från den organiserade rasismen och den våldsamma homofobin.

Utgiven av historiska institutionen vid Uppsala universitet,
i skriftserien Opuscula historica Upsaliensia 2010,
mjukband, 232 sidor

»Boken går att beställa i bokhandeln eller ladda ned från DiVA«

Moderna klassiker

Norbert Elias

John L. Scotson

Etablerade och outsiders

Arkiv förlag

Norbert Elias (1897–1990) var en av 1900-talets mest betydande sociologer. I *Etablerade och outsiders* (nu tillgänglig i en andra utvidgad upplaga) visar han på ett fascinerande sätt hur moralisk stigmatisering är en allmänt förekommande maktteknik varhelst det finns en konflikt mellan en etablerad och dominerande grupp och en underordnad, dominerad grupp; mellan bofasta och invandrare, vita och svarta i USA, högkastiga och kastlösa indier, män och kvinnor, välbeställda och fattiga.

Arkiv förlag 2010, 296 sidor

»Läs mer om boken på www.arkiv.nu«